

De geschiedenis van een patriottische commissie te Woerden in 1787

door A. Meddens-van Borselen

Voorgeschiedenis

Een korte beschrijving van de politieke situatie in de tweede helft van de achttiende eeuw is noodzakelijk om de burgeroorlog, die in 1787 in de Republiek was uitgebroken en de rol die de Commissie van Defensie te Woerden daarin speelde, te begrijpen.

De Republiek der Verenigde Nederlanden was een statenbond, dat wil zeggen zij bestond uit zeven autonome provincies. Voor gemeenschappelijke zaken en belangen kwamen afgevaardigden van de verschillende gewesten in de Staten-Generaal bijeen. Alle gewesten hadden in 1747 Willem IV tot stadhouder benoemd en het ambt erfelijk verklaard. De stadhouder had o.a. het recht personen aan te bevelen voor belangrijke bestuursfuncties zoals de ambten van burgemeester en schepenen, waarvan de benoemingen jaarlijks plaatsvonden.

In de provincie Holland bestond een oligarchische bestuursstructuur. De steden werden geregeerd door een kleine en tamelijk gesloten groep regenten. Voor de aanzienlijke burgerij was het niet mogelijk om aan het bestuur van hun stad of het gewest deel te nemen. De burgerij hoopte dat de stadhouder hierin verbetering zou brengen. In 1751 overleed Willem IV echter en hij werd opgevolgd door zijn minderjarige zoon Willem V. Deze kwam in 1766, toen hij meerderjarig werd, aan de macht en bij zijn ambtsaanvaarding herleeft de hoop op hervormingen onder de burgerij. Willem V beantwoordde deze verwachtingen echter niet.

De onvrede onder de burgerij nam tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) verder toe. De Republiek verkeerde in een economische malaise. De handel en de nijverheid stagneerden, terwijl Frankrijk en Engeland daarentegen een economische groei doormaakten. Door de oorlog met de Engelsen stagneerde ook de handel op de koloniën en werd de economische situatie nog slechter. De oorlog werd verloren en Willem V werd door een groep ontevredenen, die zich patriotten noemde, verantwoordelijk gesteld. Deze patriottenpartij was een partij vol tegenstellingen. De ene helft, die uit goeude burgers bestond, wilde door middel van democratische hervormingen politieke invloed verwerven, terwijl de andere helft, die uit aristocraten en regenten bestond, zich ten doel stelde de macht van de stadhouder te verminderen.¹ De patriotten hadden slechts één gemeenschappelijk kenmerk: ze waren allen anti-Oranje.

In de tachtiger jaren braken er in veel steden rellen uit tussen oranjegezinden en patriotten, waarbij plunderingen en vernielingen werden aangericht. Naar aanleiding hiervan richtten de patriotten vrijcorpsen of exercitiegenuootschappen op. Deze kwamen sinds 1784 op landelijke bijeenkomsten in de stad Utrecht bij elkaar.

In de Staten van Holland hadden de patriotten een kleine meerderheid en deze meerderheid trachtte de macht van Willem V te verminderen.

Begin september 1785 brak er een oranjeoproer in 's-Gravenhage uit, waarbij het Haagse garnizoen niet tegen de oproerlingen optrad. Dientengevolge ontnamen de Staten van Holland Willem V op 8 september het commando over dit garnizoen. Willem V voelde zich beledigd en besloot Den Haag te verlaten. Hij vestigde zich vrijwel permanent te Nijmegen, dat evenals de rest van Gelderland oranjegezind was. De stadjes Hattem en Elburg vormden hierop een uitzondering; het stadsbestuur daar was overwegend patriottisch gezind. In 1786 had het stadsbestuur van Elburg geweigerd om een besluit van de oranjegezinde Staten van Gelderland af te kondigen.

Het stadsbestuur van Hattem weigerde in dat zelfde jaar een functionaris te benoemen, die door de stadhouder was voorgedragen.

De Gelderse Staten accepteerden dit gedrag van deze steden niet en gaven Willem V de opdracht om hen met geweld onder hun gezag terug te brengen. In september 1786 werden de voornoemde steden door de stadhouderlijke troepen tot overgave gedwongen.

Dit optreden van Willem V was voor de Staten van Holland aanleiding om hem in zijn functie als kapitein-generaal te schorsen. De Hollandse troepen werden van hun eed van trouw aan hem ontslagen. Langs de Hollandse grenzen werd een cordon van vrijcorpsen gelegd. Tevens werden er patriottische troepen gelegerd. Om de provincie tegen eventuele aanvallen van de troepen van Willem V te beschermen koos men het strategisch gelegen Woerden als verdedigingscentrum.

De oprichting van de Commissie van Defensie

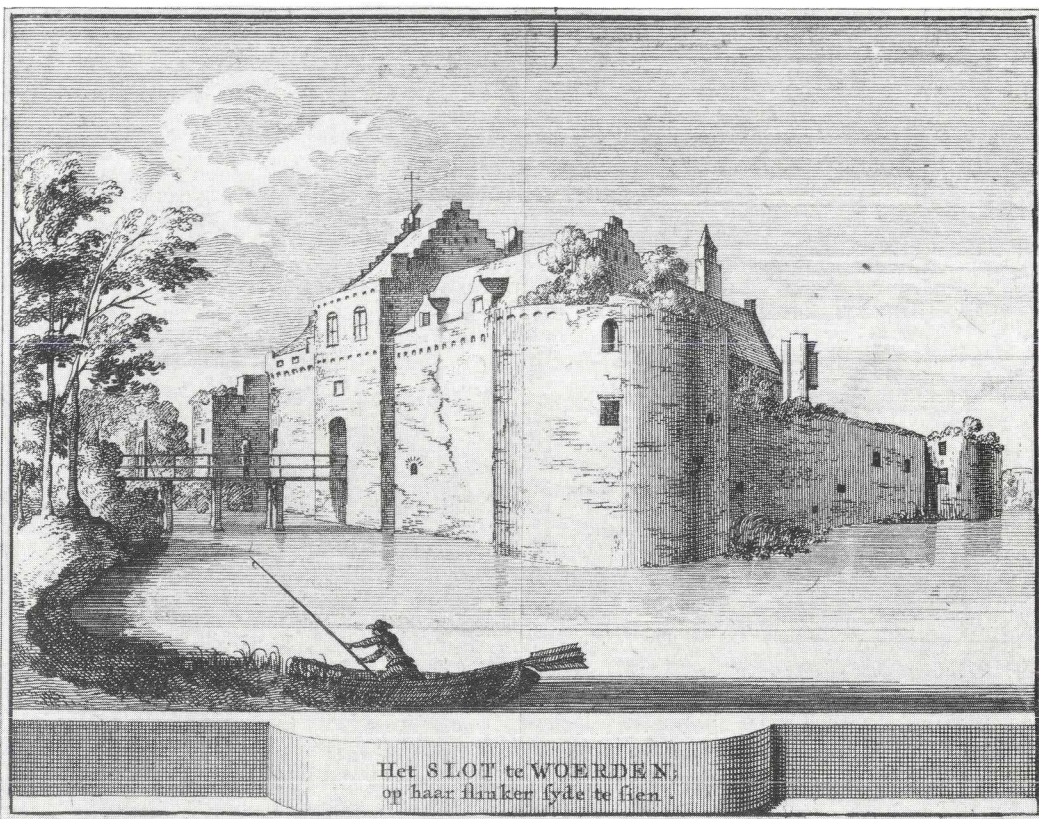
De patriottenbeweging was geografisch zeer divers vertegenwoordigd: in elke provincie en in elke stad was de politieke situatie weer anders. Zo was het gewestelijk bestuur van Utrecht, de Staten van Utrecht, overwegend oranjegezind. Het bestuur van de stad Utrecht bestond daarentegen uit patriotten en was een bondgenoot van het gelijkgezinde gewestelijke bestuur van Holland.

In mei 1787 probeerden de Staten van Utrecht, die de stad Utrecht hadden verlaten en naar Amersfoort waren uitgeweken, enkele plaatsen aan de Utrechts-Hollandse grens te bezetten. Zij wilden hiermee de stad Utrecht van haar bondgenoot Holland isoleren. Deze aanval mislukte en de vroedschap van Utrecht stelde naar aanleiding hiervan kolonel Frederik, Rijngraaf van Salm aan tot generaal en bevelhebber van de troepen van de stad.

In de Staten van Holland werd voorgesteld om een commissie van defensie op te richten, die de provincie Holland en de stad Utrecht moest verdedigen tegen aanvallen van het leger van Willem V. Als reden werd hiervoor opgegeven „in serieuze overweeging genomen hebbende de critique toestand van het lieve vaderland, en speciaal van deeze provincie, vermeend hebben niet langer te moeten uitstellen U Edel Groot Mogenden onder het oog te brengen, dat de provincie Holland, die onophoudelyk blyken heeft gegeven van haar zugt en verlangen om het verbond der Unie, gevestigd in het bloed der voorvaderen, voor eene totale dissolutie bewaard, ongeschonden aan het laatste nageslagt over te brengen, zeedert eenige weinigen, die onder den naam van de Staaten van Gelderland en Utrecht, aan hun hoofd hebbende prins Willem V, opentlyk betoonen, zig op haar ruine en ondergang toe te leggen. . . tegen het geweld en de overheersing van eenige weinige staatsleden te defendeeren”.²

Op 12 juni 1787 werd het voorstel om een commissie van defensie op te richten door de patriottische meerderheid in de Statenvergadering van Holland aangenomen. De Commissie bestond uit vijf leden en een secretaris: Daniël J. Canter Camerlingh (1754-1816), lid van de vroedschap van Haarlem en hoofd van het vrijcorps aldaar, Franciscus G. Blok (1749-1812), lid van de vroedschap van Leiden, Martinus van Toulon (1736-1818), burgemeester en lid van de vroedschap van Gouda, Cornelis van Foreest (1756-1825), lid van de vroedschap van Alkmaar en Jan de Witt (1755-1809), lid van de vroedschap van Amsterdam. Hendrik Costerus, zoon van Dominicus Costerus, burgemeester van Woerden, werd tot secretaris benoemd.³

De Commissie mocht zelf bepalen waar ze zich wilde vestigen en koos de stad Woerden uit, het centrum van de Hollandse verdedigingslinie. Zij wilde in het kasteel van Woerden verblijven. Het kasteel was eigendom van het gewest Holland en werd steeds bewoond door de baljuw van Woerden,

Het SLOOT te WOERDEN;
op haar linker zyde te sien.

Het kasteel van Woerden, waarin de Commissie van Defensie verbleef.

Prent van J. Schijnvoet in: Schatkamer der Nederlandse Oudheden ... door Lud. Smids, Amsterdam, 1711.

Coll.: Gemeentearchief Woerden.

die een vertegenwoordiger was van het centraal gezag. De ondergrondse gewelven konden als gevangenis dienst doen. De Staten van Holland hadden in juni 1787 de oranjegezinde baljuw van Woerden, Willem van der Hoeve, de opdracht gegeven om het kasteel te verlaten.

Hij vestigde zich te Gouda waar hij tevens burgemeester was.⁴

In Woerden verbleef ook generaal-majoor Albert van Rijssel, de bevelhebber van de Hollandse troepen. Hij woonde in het Gemeenlandshuis en zou regelmatig met de Commissie van Defensie overleg plegen.

De taak van de Commissie

De Commissie van Defensie had de moeilijke opdracht gekregen om de provincie Holland en de stad Utrecht tegen aanvallen van het stadhouderlijk leger te verdedigen. Het leger was sterk verwaarloosd: veel militairen waren gedeserteerd en de overige soldaten waren half bewapend en niet getraind.⁵ De Commissie hield zich in eerste instantie bezig met het werven van troepen voor de bestaande regimenten en het oprichten van nieuwe regimenten. In Woerden werd het commando over de troepen aan kolonel baron R. Suljard de Leeftael toevertrouwd, die in de stadsherberg zijn kwartier had. Om het tekort aan troepen op te vangen had de Commissie haar hoop op inundaties gevestigd. In de Alblasserwaard, de omgeving van Gorinchem en het gebied tussen Muiden en Naarden liet de Commissie voorbereidingen treffen voor het onder water zetten van land. Voor de verdediging op de rivieren stelde zij de Rotterdamse makelaar Nicolaas Montauban van Zwijndrecht aan tot

commissaris. Hij kocht schepen aan en liet deze tot oorlogsschepen ombouwen. De schepen werden onder andere voor IJsselmonde, Hellevoetsluis, het kasteel Loevestein, Dordrecht en Vianen gestationeerd. Montauban van Zwijndrecht fungeerde als tussenpersoon tussen de commandanten van de schepen en de Commissie van Defensie te Woerden.⁶ Naast de zorg voor de verdediging van de provincie rekende de Commissie het ook tot haar taak om in haar gebied tegen militante oranjegezinden op te treden. Zij liet het leger uitrukken om oranjeoproeren te onderdrukken en de leiders van de rellen te arresteren en voor het gerecht te brengen.⁷

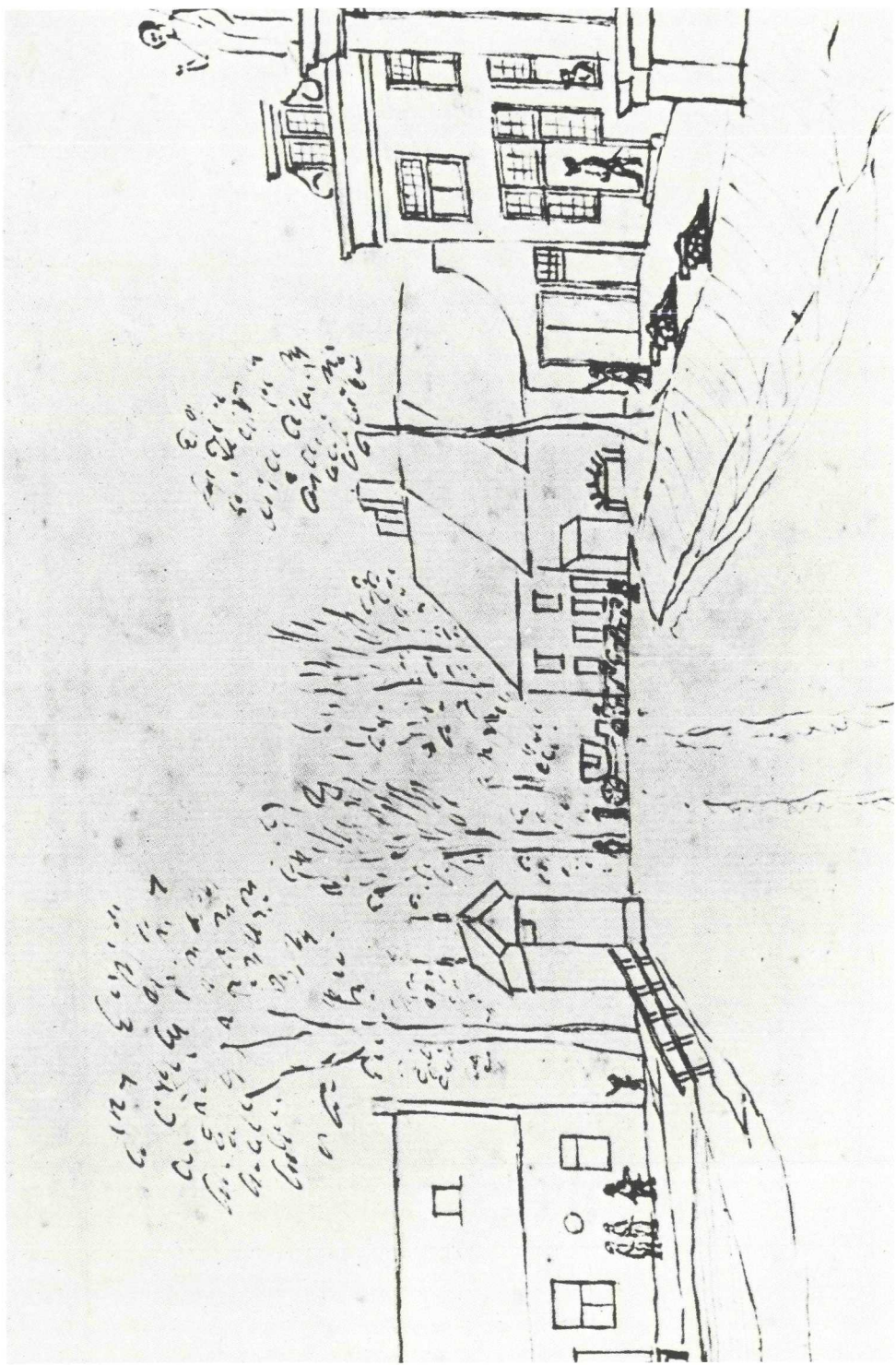
Het incident bij Goejanvervellesluis

De raadslieden van Willem V hielden zich op de hoogte van de ontwikkelingen in het overwegend patriottisch gezinde Holland. Zij waren van mening dat de tijd was aangebroken voor de stadhouder om een actie te ondernemen teneinde zijn macht te herstellen. Zij stelden hem voor naar de voormalige residentie terug te keren.

Het gevangen houden van haar Koninkl. Hoogheid Mevrouw de Princeffe van Oranje enz. in het huis van A. Leuwenhoek, aan de goejan vervelle sluis den 28te Junij 1787.

In de boerderij van Adiaan Leeuwenhoek bij de Goejanvervellesluis werd Prinses Wilhelmina, echtgenote van Willem V op 28 juni 1787 enige tijd door de patriotten vastgehouden.
Algemeen Rijksarchief. Tweede afdeling archief Van Toulon van der Koog, inv. nr. 621.

C.J. de Lange van Wijngaarden, commandant van het Goudse vrijcorps, maakte van de situatie bij de Goejanverwellesluis een schets.
Coll.: Prentenkabinet van het Stedelijk museum het Catharina Gasthuis te Gouda.

Willem V weigerde te gaan, tenzij de Staten van Holland hem daartoe zouden uitnodigen. In zijn plaats vertrok zijn echtgenote prinses Wilhelmina van Pruisen naar Den Haag. Met haar komst probeerde zij een opstand van de oranjegezinden tegen de patriotten te bewerkstelligen. Men had de reis goed voorbereid en de grens van Holland van te voren verkend en onderzocht waar die het slechtste bewaakt werd. Men concludeerde dat bij Schoonhoven de grenspassing de meeste kans van slagen had.⁸ Op 28 juni vertrok Wilhelmina met een aantal hofdames en raadslieden uit Nijmegen door de Betuwe langs de plaatsen Tiel en Nieuwpoort. Daar waren voor haar vijftien verse paarden besteld en stak zij in een pont de rivier de Lek over naar Schoonhoven.

Enkele dagen daarvoor had de Commissie van Defensie Cornelis de Lange van Wijngaarden, commandant van het Goudse vrijcorps, verzocht om met zijn corps naar de Goejanverwellesluis te gaan, die door desertie van troepen onbewaakt was.

In de namiddag van 28 juni ontving De Lange van Wijngaarden uit Haastrecht bericht, dat daar door een onbekend persoon vijftien paarden waren besteld. Dit aantal kon alleen voor een buitenlandse vorst of voor de stadhouder en zijn familie bestemd zijn. Zo werd Wilhelmina met haar gevolg, door leden van het Goudse vrijcorps aan de rivier de Vliet in de polder Bonrepas tussen Schoonhoven en Haastrecht, aangehouden. Men bracht haar naar een boerderij bij de Goejanverwellesluis, waar zij werd vastgebonden en lichtte de Commissie van Defensie te Woerden in (de boerderij bestaat nog steeds en ligt naast het sluisje in Hekendorp).

's Avonds arriveerde de Commissie, die Wilhelmina weigerde doorgang te verlenen zonder toestemming van de Staten van Holland.

De Commissie stelde haar voor om op het kasteel van Woerden te overnachten en daar de beslissing van de Staten af te wachten.

Misschien omdat het kasteel ook als gevangenis in gebruik was sloeg zij dit aanbod af en besloot om de nacht in Schoonhoven door te brengen. De volgende dag keerde zij naar Gelderland terug. Zij protesteerde schriftelijk tegen haar aanhouding door de patriotten bij de griffier van de Staten-Generaal en de raadpensionaris van Holland. Tevens lichtte zij haar broer, Frederik Willem II, koning van Pruisen, over deze gebeurtenissen in.⁹

Militair ingrijpen door Frederik Willem II van Pruisen

Frederik Willem II meende dat zijn zuster door het incident bij de Goejanverwellesluis diep vernederd was. Hij eiste van de Staten van Holland dat degenen, die verantwoordelijk waren voor de aanhouding van Wilhelmina, gestraft zouden worden. De Staten reageerden niet en op 9 september 1787 overhandigde de Pruisische gezant Von Thulemeier een ultimatum van zijn koning aan de Hollandse raadpensionaris.¹⁰ De patriotten meenden dat zij op de hulp van de Fransen konden rekenen. Deze bleef echter uit.

Op 13 september 1787 trok een leger van 20.000 Pruisische soldaten de Republiek binnen. De verdediging van de patriotten was nog niet gereed en op 15 september konden de Pruisen de vesting Vianen, die ontruimd bleek, innemen. De Pruisen hadden alleen vanaf het water enige tegenstand van de patriotten ondervonden.

Deze stelde echter niet veel voor, aangezien het oorlogsschip „De Waakzaamheid” dat daar door de Commissie van Defensie was gestationeerd, door de lage waterstand vast lag. Om diezelfde reden was het ook niet gelukt om het land onder water te zetten.

In paniek vluchtten de troepen van de Rijngraaf van Salm in de nacht van 15 op 16 september de stad Utrecht uit, onder achterlating van munitie en geschut. Een dag daarvoor was Van Salm naar de Commissie van Defensie te Woerden gereisd, om mee te delen dat het niet mogelijk was de stad Utrecht tegen een Pruisisch leger de verdedigen. Hij kreeg toen van de Commissie de opdracht om alleen in uiterste nood de stad te ontruimen en zich met zijn manschappen naar Amsterdam terug te trekken.¹¹

IK ZAL HET MYN BROER ZEGGEN

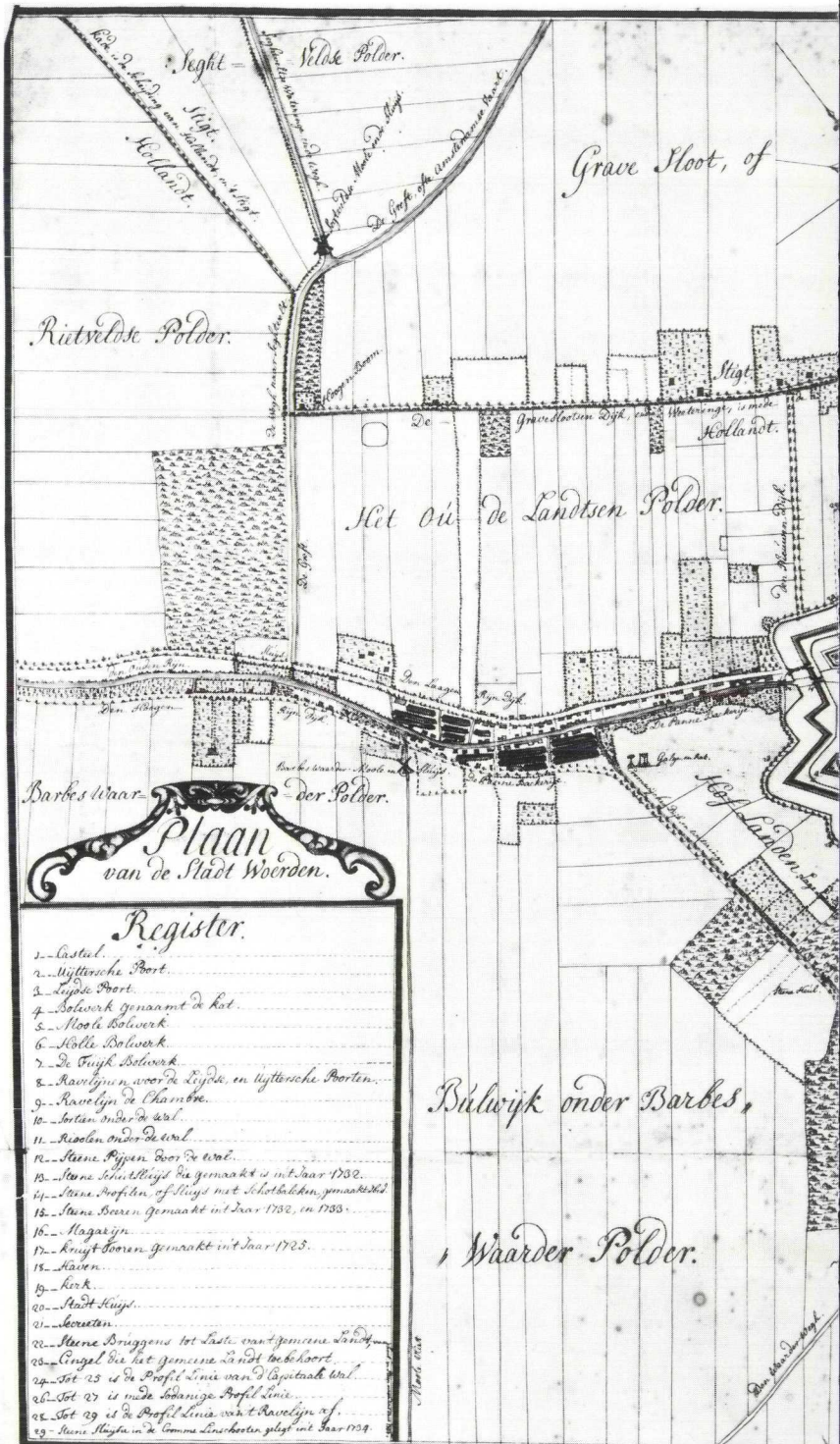
Spotprent op Wilhelmina van Pruisen, die in januari 1795 naar haar neef de koning van Engeland vluchtte. Aan haar rokken hangt een keeshond, het symbool van de patriotten.

In de deuropening staat een patriot afgebeeld met een (rood-wit-blauwe) cocarde op zijn hoed. Links staat een Pruisisch soldaat. (In 1787 had haar broer, de koning van Pruisen, een leger naar de Republiek gezonden om haar te hulp te komen). Op de achtergrond staat een visser, die wijst naar het strand waar een vissersboot gereed ligt, die haar naar Engeland zal brengen.

Particuliere collectie, prent in kleur.

In Gorinchem was de situatie niet veel beter. Op 16 september meldde kolonel A.Ph. van der Capellen, commandant van Gorinchem, dat de situatie „ellendig” was. Hij schreef de Commissie dat er niet één soldaat was, die wist hoe hij een kanon moest bedienen.¹²

In Woerden probeerde men de inundatie te bespoedigen door bij het fort Oranje een doorsnijding te maken. Men besloot hiervoor de boeren uit de omgeving in te schakelen. Deze weigerden echter, aangezien zij veel schade van een eventuele inundatie zouden ondervinden. Dominicus Costerus, een van de patriottische burgemeesters van Woerden, achtte het raadzaam zijn woonplaats te verlaten.¹³ Op 16 september vluchtten ook enkele leden van de Commissie van Defensie naar Amsterdam. Twee andere leden, die op dat moment in Rotterdam waren, volgden een dag later hun voorbeeld. Daar werd hen door Jan de Witt, een van de leden van de Commissie, een maaltijd aangeboden. Martinus van Toulon schreef in zijn levensbeschrijving dat na afloop van de maaltijd: „zij elkanderen aandoenlijk bedanken voor de zoo goede harmonie, vriendschap, hulp en adstantie onderling betoond en nemen van elkanderen niet zonder ’t storten van tranen afscheid, onder toewensching van de goddelijke bewaring en bijstand in deze zoo netelige en critieke omstandigheden”.¹⁴

Plattegrond van Woerden uit de 18de eeuw.
Kaartenafdeling Algemeen Rijksarchief OPV-W-123.

Op 27 september trokken de Pruisen Woerden binnen. Voor de huisvesting van de soldaten werden de kerken ontruimd. Zo'n tweehonderd van hen wilden daar niet blijven en bezetten het kasteel van Woerden. Van het meubilair bleef na hun komst weinig meer over.

Vele steden en vestingen vielen zonder slag of stoot in handen van het Pruisische leger. Alleen in Amsterdam en omgeving hielden de patriotten nog stand. Op 10 oktober moest ook Amsterdam zich overgeven.

Direkt na de komst van de Pruisen moesten vele huizen en buitenplaatsen van patriotten het ontgelden. Zowel de oranjegezinden als de Pruisische soldaten maakten zich schuldig aan plunderingen.

Extract uit de Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, in haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen op

Donderdag den 11 October 1787.

By resolutie gedelibereert zynde op het Rapport den 8 dezer, uit kragte van hun Edele Groot Mogende Resolutie van den 6 te vooren gedaan door de Heeren vanden Santheuvel, vander Goes, van Teylingen en du Tour, met den Raadpenfionaris, dewelke by haare Koninglyke Hoogheid vernoomen hebbende, hoedanige satisfactie hoogstdezelve begeerde voor de toebragte laste by het oponthoud haarer reize herwaards, zig andermaal by hoogstdezelve hadden vervoegt en verzogt het schriftelyk Antwoord dat hoogstdezelve hadde aangenoomen aan gemelde Heeren Gecommitteerden te zullen overgeeven, het zelve ter Vergadering exhibeerende; als meede op het Rapport den 9 dezer, uit kragt der Resolutie van daags te vooren door dezelve Heeren met surrogatie van den Heer Vroedichap Binkhorst in plaats van den Secretaris du Tour gedaan, zig andermaal by haare Koninglyke Hoogheid vervoegt hebbende om te mogen weezen geïnformeert, welke Perfoonen in het Antwoord van hoogstdezelve zyn bedoeld als Autheurs en Uitwerkers van het Attentaat tegens hoogstdezelve Perfoon begaan, exhibeerende de Lyft van de Naamen der bedoelde Perfoonen, die het aan haare Koninglyke Hoogheid behaagt had, aan hun over te geeven, breder onder de Notulen van den 8 en 9 dezer.

Is, eenparig, goedgevonden en verstaan, de daad omtrent de hooge Perfoon van haare Koninglyke Hoogheid door het oponthoud haarer reize herwaards gepleegt, by deeze wel uitdrukkelyk te desavoueren en ten sterktsten af te keuren; mitsgaders te annuleren en te vernietigen alle zodanige *confirmatoire* en *approbatoire* Resolutien en dispositien, als ter dier zaake by de doernaalige meerderheid der Staatsleeden zyn genomen; en voorts te verklaren, dat de Perfoonen, vermeld op de Lyft by haare Koninglyke Hoogheid overgegeeven, als:

- Mr. *Daniel Jacobus Canter Camerling*,
Vroedichap der Stad Haarlem.
- Mr. *Franciscus Guathberus Blok*,
Raad in de Vroedichap en Oud-Scheepen
der Stad Leyden.
- Mr. *Jan de Witt*, Scheepen en Raad der Stad
Amsterdam.
- Mr. *Martinus van Toulon*, Raad en regeerend
Burgemeester der Stad Gouda.
- Mr. *Corneis van Foreest*, Heere van Schoorl
en Camp, Vroedichap der Stad Alkmaar.

A

Cor-

Op 11 oktober 1787 werden de leden van de Commissie van Defensie vanwege de aanhouding van Wilhelmina van Pruisen „gedesavouert”.

Rijksarchief in Zuid-Holland, archief Commissie van Defensie te Woerden, inv.nr. 250.

De terugkeer van Willem V in Den Haag

Vijf dagen na de invasie van het Pruisische leger besloten de Staten van Holland Willem V in al zijn waardigheden te herstellen en ze verzochten hem naar Den Haag terug te keren. Twee dagen later arriveerde hij in de residentie. De Commissie van Defensie werd ontslagen. De leden kregen wel opdracht om een rapport te schrijven, waarin zij hun werkzaamheden moesten verantwoorden. Dit resulteerde vele jaren later in een uitgebreid rapport dat zij zelf de titel „Omstandig Verslag” gaven. In oktober 1787 werd aan prinses Wilhelmina gevraagd „welke satisfactie zij begeerde ten aanzien van haar geweldadige aanhouding bij de Goejanverwellesluis”. Op haar verzoek werden de leden van de Commissie van Defensie en De Lange van Wijngaarden te zamen met tien andere patriotten „voor altoos” uit hun ambten ontzet.¹⁵

De vlucht van de patriotten eind 1787

Vele patriotten waren na het herstel van de stadhouder, in september 1787, het land uitgevlucht. Albert van Rijssel, de commandant en bevelhebber van de Hollandse troepen te Woerden reisde eerst naar Antwerpen en in januari 1788 vestigde hij zich te Parijs, waar hij in dienst van de Franse koning trad.¹⁶ Ook de leden van de Commissie van Defensie weken naar het buitenland uit.

Jan de Witt vestigde zich eind september 1787 in Frankrijk en keerde pas in 1795 terug naar de Republiek nadat hem een ambt in het stadsbestuur van zijn voormalige woonplaats, Amsterdam, aangeboden was.

Franciscus Blok week eerst uit naar Brabant en vertrok later naar Antwerpen. Hij keerde in 1788 terug in zijn vroegere woonplaats Leiden, waar hij een advocatenpraktijk uitoefende. In 1798 werd hij daar tot baljuw benoemd.

Martinus van Toulon en Daniël Canter Camerlingh achtten het eind 1787 niet verstandig om naar hun woonplaats terug te keren en doken eerst onder in Amsterdam en later in Haarlem. In mei 1788 werden de leden van de voormalige Commissie van Defensie door het Hof van Holland gedagvaard. Cornelis van Foreest, Daniël Canter Camerlingh en Martinus van Toulon, die nog in Holland vertoefden, waren voortijdig naar Brussel gevlucht. Martinus van Toulon keerde in september 1788 definitief in zijn woonplaats Gouda terug en bleef zijn ambt van ontvanger van de convoeien en licenten van de admiraliteit van de Maze tot 1811 uitoefenen.

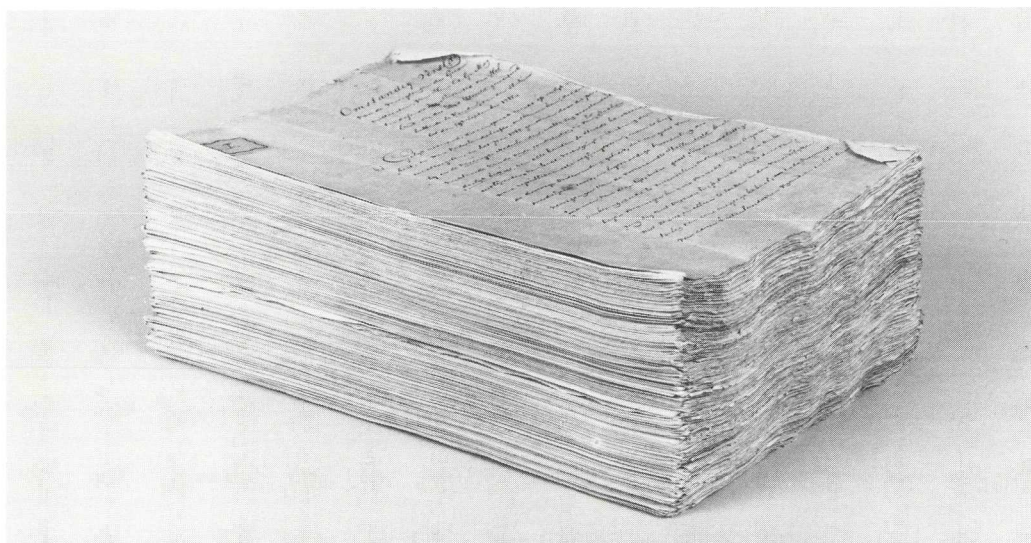
Van Foreest en Canter Camerlingh zijn vermoedelijk iets later naar Holland gerepatrieerd. Daniël Canter Camerlingh werd in 1795 lid van het stadsbestuur van Haarlem en Cornelis van Foreest bekleedde van de omwenteling in 1795 tot aan zijn dood verschillende bestuursfuncties.

Slotbeschouwing

Veel patriotten waren na de terugkeer van Willem V in september 1787 naar het buitenland uitgeweken. Het merendeel vluchtte naar Brussel of Parijs. Een gedeelte van hen keerde een jaar later naar hun vaderland terug. In 1795 repatrieerde de rest van de ballingen te zamen met het Franse leger dat de Republiek binnenviel. Nu waren het de stadhouder en zijn gezin die het land moesten ontvluchten.

Door de veranderingen die in 1795 plaatsvonden bleken de gebeurtenissen van 1787 een minder grote mislukking te zijn dan aanvankelijk gedacht werd. Uit de correspondentie die de voormalige leden van de Commissie van Defensie te Woerden tot aan hun dood gevoerd hebben, blijkt dat zij deze mening niet deelden.

Alhoewel zij door het bekleden van nieuwe bestuursfuncties in 1795 gerehabiliteerd waren, werkten zij tot in het jaar 1803 nog aan een omvangrijk rapport, waarin zij hun daden van 1787 omstandig verdedigden.¹⁷

In 1803 voltooiden de leden van de Commissie van Defensie te Woerden hun rapport, waarin zij hun werkzaamheden en de aanhouding van Wilhelmina van Pruisen in 1787 verdedigden. Rijksarchief in Zuid-Holland, archief Commissie van Defensie te Woerden, inv.nr. 280.

Noten:

1. — A. Meddens-van Borselen, *Inventaris van het archief van de Commissie van Defensie te Woerden 1787* (inleiding) ('s-Gravenhage, 1984).
— H.T. Colenbrander, *De patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandse bescheiden*, 3 delen, ('s-Gravenhage, 1899).
— A. van Hulzen, *Utrecht in de patriottentijd* (Zaltbommel, 1966).
— R. Fruin en H.T. Colenbrander, *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland tot den val van de Republiek* ('s-Gravenhage, 1980).
— C.H.E. de Wit, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787, oligarchie en proletariaat* (Oirsbeek, 1974).
2. Rijksarchief in Zuid-Holland (RAZH), archief Commissie van Defensie te Woerden, inv.nr. 12.
3. Gegevens over Canter Camerlingh in: P.C. Molhuijsen en P.J. Blok, *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* (NNBW) VII (Leiden, 1911) 269.
— gegevens over Blok in: P.J. Blok, *Geschiedenis eener Hollandsche stad III De Republiek* ('s-Gravenhage, 1916) 142, 342-375.
— gegevens over Van Toulon in: NNBW V (Leiden, 1921) 957.
— gegevens over Van Foreest in: NNBW (Leiden, 1911) 877.
— gegevens over De Witt in: J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795 II* (Amsterdam, 1947) 985.
— gegevens over Costerus in C.J.A. van Helvoort, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stad Woerden* (Hilversum, 1952)
4. C.J.A. van Helvoort, 33.
5. Brief van F.G. Blok in: P.Ph.J. Quint Ondaatje, *Bijdrage tot de geschiedenis van de omwenteling van 1787* (Duinkerken, 1791) 19.
6. RAZH, archief Commissie van Defensie te Woerden, inv.nrs. 210-247.
7. RAZH, archief Commissie van Defensie te Woerden, inv.nrs. 201, 208-209.
8. H.T. Colenbrander, *De Patriottentijd III*, 220-227.
9. Algemeen Rijksarchief (ARA) Eerste afdeling, archief van de Stadhoudelijke Secretarie, inv.nr. 22.
10. RAZH, archief Staten van Holland, inv.nr. 1169.
11. RAZH, archief Commissie van Defensie, inv.nr. 6 en brief van F.G. Blok in: Quint Ondaatje, 12-39.

12. RAZH, archief Commissie van Defensie, inv.nr. 320.
13. C.J.A. van Helvoort, 143.
14. ARA, Tweede afdeling, archief Van Toulon van der Koog, inv.nr. 168.
15. RAZH, archief Commissie van Defensie, inv.nr. 250.
16. C.J.A. van Helvoort, 142.
17. RAZH, archief Commissie van Defensie, inv.nr. 280.

GRAVE STEIN, raadsel of relict

door P.C. Beunder

Langs de Noorder IJsseldijk ligt aan de westzijde van de buurtschap Hekendorp, tussen Haastrecht en Oudewater, een hoeve met de naam „GRAVE STEIN”. Dit is geen alledaagse naam voor een boerderij en zij vraagt als het ware om een verklaring. Met het woord „stein” wordt immers vaak een sterkte, een weerbare aanleg of een heus kasteel aangeduid. Het eerste gedeelte van de naam kan wijzen op grafelijke of landsheerlijke invloed, c.q. van de grafelijkheid van Holland. Op korte afstand van de boerderij „GRAVE STEIN” komen we tenslotte ook de namen „Gravecoop” en „’s Gravenbroek” tegen.

Onderzoek in literatuur en archieven en navraag op tal van plaatsen en gelegenheden leverden geen bruikbare resultaten op. Bewoners en burens wisten alleen te verklaren, dat de naam al zeer lang aan de bewuste boerenhoeve was verbonden.¹ De naam intrigeerde mij echter, zoals gezegd, dusdanig, dat ik achter de oorsprong of betekenis ervan wilde komen. Na veelvuldig verder onderzoek gepleegd te hebben wil ik wijzen op het volgende.

Sedert de vorming van het graafschap Holland en de daaropvolgende ontginningstijd vormde de Oude Bodegrave in deze omgeving de grens van het graafschap.² Later liep deze grens vanaf de Oude Rijn tot aan de hoeve „Wiltenburg” in Oucoop.³

Dat de grens daar niet abrupt geëindigd kan zijn is duidelijk. Ze moet zich van hieruit verder hebben voortgezet in de richting van de Hollandse IJssel. Directe steun hiervoor vind ik bij hetgeen is medegedeeld in het „Onderzoek naar ’s Graven rechten” in 1293⁴, waar de hoeve „Wiltenburg” wordt aangeduid als een werf, m.a.w. een mottekasteel, met de naam „Vouirburch”.⁵ Volgens dat onderzoek gaat vanaf deze hoeve het grafelijk (eigendoms-)recht en in dit geval ook de graafschaps grens; de letterlijke tekst van het onderzoek luidt: „... also voirt ter Isele waart also die van Oudencoep sceyden van den Bosch. . .”.

Oucoop is als Stichtse ontginning dan al in cultuur gebracht, maar Lang en Kort Roggenbroek, aan de westzijde van de Oukoopse kade, is nog een wildernis. Het land van Stein echter, weliswaar gebied wat in oorsprong aan de bisschop moet zijn geschonken, komt al heel vroeg voor in de graafschapsadministratie als een grafelijke ontginning.

Inzake het grensverloop moeten we hier dus rekening mee houden.

Als we de grens bij de Oukoopse kade weer vervolgen, gaan we, bij de Steinse kade aangekomen, deze oostwaarts volgen tot aan de (polder-) grens van het lagere Negenviertel.⁶ Van hieruit gaan we, langs het zogenaamde Kanaal, naar de IJsseldijk en daar vinden we. . . GRAVE STEIN.

In dit opzicht is het derhalve minder toevallig dat de boerderij hier aan de IJsseldijk met de naam „GRAVE STEIN” is getooid. Of de boerderij ooit het karakter van een weerbare sterkte (een riddermatige hofstede of een begraven hofstede) heeft gehad viel zelfs uit het minuutplan van het kadaster niet meer op te maken. Misschien is dat ook nooit het geval geweest, maar gaf de boerderij slechts actueel aan, dat men zich ter plekke aan de grens van het graafschap bevond.